

Uygurların Geleneksel Baş Giysisi 'Doppa'ların İşlevselliği ve Kültürel Süreklilik Dolayımında Yeniden İşlevlendirme Yaklaşımı¹

The Functionality of the Traditional Headwear of the Uighurs, 'Doppa's and the Re-functionalization Approach in the Mediation of Cultural Continuity

Ebru Kılıç²

Öz

Giysi, insan yaşamında çevresel etkenlere karşı korunma-örtünme amaçlı ortaya çıkarak zamanla toplumların gelişimiyle birlikte sosyo-kültürel bir olguya dönüşen sembolik bir anlatım ve iletişim gücü kazanmıştır. Uygurların geleneksel baş giysisi olan 'doppa'lar da halkın kültürel imgeleri yarattığı belleklerinden hareketle kimliklerinin temsili olarak anlam yükleyerek kullandıkları ve gösterdikleri maddi ve manevi kültürel ürünlerindedir. Yöresel ve ulusal yaratım niteliğe sahip doppalar, işlenen nakış ve motiflerle halkın yaratıcılığını, düşünce yapılarını, sözsüz iletişimlerini, sanatsal zevklerini sergileyen ve gelenek çevresinde kültürel sürekliliği sağlayan doppaların halk arasında nasıl bir rol yüklediği ve işlevselleştirildiği belirlenecek ve zaman, modern yaşam, küreselleşme gibi etkenlerle kuşaklararasılık bağlamında gelenekçi/yaş(ını) almışların haricinde kullanım dışı kalmasına karşılık, geleneğin ürünü olarak farklı kullanım alanlarının ve zamanlarının yaratılarak yeniden işlevselleştirilmiştir. Bu çalışmada, çok amaçlı kullanım yelpazesine sahip olan doppaların halk arasındaki işlevleri ve zamanla da çeşitli etmenlerle işlev kaybı, baskın işlevin zayıflaması söz konusu iken kültürel kimliğin sembolü ve kültürel bellekte yer edinmesi çerçevesinde, kültürel sürekliliğin sağlayıcısı olarak farklı görünüm ve alanlarda yeniden işlevlendirilmesi ele alınacaktır. Çalışmanın verilerini; doppaya ilişkin tespit edilen çalışmaları ile Türkiye, Kazakistan, Kırgızistan'a göç etmiş Uygurların çeşitli ortamlarında bulunup gözlemlerimize ve mülakatlarımıza dayanmaktadır. Sonuçta, Uygurların geleneksel kültüründe, doppaların kültürün dinamik ve değişken özelliğiyle de bağlantılı farklı ortam ve formda kullanımları yaratılmıştır.

Anahtar sözcükler: Giyim-kuşam, kültürel miras, kültürel kimlik, işlev kaybı, geleneğin icadı

¹ Bu makale, Uluslararası Türkoloji Araştırmaları Sempozyumu'nda (UTAS), 26-28 Eylül 2019 tarihinde sözlü olarak sunulmuş bildirinin genişletilmiş halidir.

² Arş. Gör., Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Halkbilimi Bölümü, Ankara/Türkiye, ebrukilicedb@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1030-246X

*Geliş tarihi/Received: 16.05.2023 - Kabul tarihi/Accepted: 05.07.2023

Abstract

Clothing has gained a symbolic expression and communication power, which emerged in human life for the purpose of protection-covering against environmental factors and turned into a socio-cultural phenomenon with the development of societies over time. Doppa, the traditional headdress of the Uighurs, is one of the material and spiritual cultural products that the people use and display by ascribing meaning as a representation of their identities based on their memories of creating cultural images. Doppas, which have the characteristics of local and national creation, exhibit the creativity, mentality, non-verbal communication, artistic tastes of the people with embroidered motifs, and provide cultural continuity around the tradition. In the study, the focus is on creating and re-functionalizing different usage areas and times as a product of tradition, despite the fact that it is out of use except for the traditionalist/age(s) in the context of intergenerationalism due to factors such as time, modern life, globalization. Moreover, it has been tried to determine what kind of role doppas play among the folk and how they are functionalized. In this study, the functions of doppas, which have a multi-purpose use range, among the people and their loss of function with various factors over time, the weakening of the dominant function, while the re-functioning of doppas in different appearances and areas as a symbol of cultural identity and taking place in cultural memory, as a provider of cultural continuity, are discussed. The data of the study; It is based on observations made in various settings of Uighurs who have immigrated to Turkey, Kazakhstan, Kyrgyzstan. As a result, in the traditional culture of the Uighurs, the use of doppas in different environments and forms has been created in connection with the dynamic and variable characteristics of the culture.

Keywords: Clothing, cultural heritage, cultural identity, loss of function, invention of tradition

Giriş

İnsanın işlevsel boyutta, ilk korunma/örtünme amacı taşıyan giysiye zamanla yaşanan coğrafyanın ve kültürel, sosyal, ekonomik, dinî, politik vb. toplumsal kurumların etkisiyle şekillenerek geleneksel bir yapıda işaretleyici olan sembolik anlamlar yüklenmiştir. Bu türden giyimler; biçimsel, görüntüsel, tasarımsal niteliklere sahip olmakla beraber yöresel, bölgesel olarak da gelenek çevresinde motiflerin işlendiği maddi kültür ürünleri olarak anlam kazanmıştır. Crane'nin görüşüne göre giyimin toplumsal kimliğin inşasında en önemli rollerinden biri, tüketimin görünür biçimlerinden olmasıdır. Giyim tercihleri, insanların belirli zaman dilimine göre, görüntülerine ilişkin güçlü normla ve seçenek zenginliğini barındıran kültürün belirli bir biçimini kendi amaçları doğrultusunda nasıl algıladıklarını ve yorumladıklarını (2003: 11) ve gelenek çevresinde belirleyici olan "kıyafet kodu" kurallara yönelik yaptırımları ve yaptırımlarla tanımlanan normatif bir kurallar kümesidir. Göstergebilimsel

açından kod da geleneksel anlamlara sahip, mesaj ileten semboller olarak işlev gören bir sistem (Horton ve Smith, 2004: 419) haline gelmiştir.

Bogatyrev, giysinin teknik bir ürün olarak insanın doğa koşullarına karşı koyma becerisinden başka geçiş alanı oluşturarak seçim yapma ve giyen kişiler arasında farklılıklarla ilişkilendirme sürecinin pratik işleve ek tamamlayıcı olduğu vurgusunda bulunur (1971: 82). Kültüre özgü alışılmış görsel ve somut simgelere dayanan kıyafet; üstü örtülü, belirsiz, tamamlanmamış bir şekilde, kodun kilit terimleri olan kumaş doku, desen, hacim, silüet, ortamla yaratılan bileşimler ve permütasyonlar değişim ve ilerleme halindedirler (Davis, 1997: 17). Örneğin yaygın olarak kullanılan şapkalar, edinilmiş ya da arzu edilmiş toplumsal statü ve kimliği açık bir şekilde gözler önüne serer (Crane, 2003: 11-12).

Yukarıdaki araştırmacıların giysinin kod ve anlam ürettiğine yönelik yorumları, altını çizdikleri işlevleri; Uygurların geleneksel millî baş giysilerinden olan “doppa” adı verilen takkeler çerçevesinde de benzeşim gösterir. Söz konusu baş giyim ile toplumda çok boyutlu işlevler ve ifade edilen anlamları kültürel içerik analiziyle saptayarak incelemek; gelenek içerisindeki yeri ve rolü açısından anlaşılabilirliğini sağlamaya katkı sunacağı kanaatindeyiz. Ayrıca görünüş açısından bu giysi türü; sadece tamamlayıcı bir aksesuar olmayıp birey ve toplumun geleneklerini-göreneklerini, kimliklerini, inançlarını, sosyal ve kültürel yapılanmalarını nasıl biçimlendirildiğini anlamada önemli olmakla beraber dikkate değer veriler sunar.

Uygur doppaları (Görsel-1-2), biçimsel olarak dört köşeli ve yuvarlak olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Doppalar, genel itibarıyla astarla dikilip doppaların her bir parçası ayrı kesilerek nakışla işlenir. Kâğıt parçası ile sarılan ince ağaç veya tellerden fitiller ve bunlarla sıralar halinde dikilen kısımların içerisine yerleştirilir. Doppanın tüm parçaları birleştirilerek dikilir. Ağaç kalıba alınarak iki-üç gün güneşte kurutulur. Doppaların kenarlarının düzgün çıkması için doppayı katlayıp birkaç gün üstünde ağırlıkla bekletilir. Dört kenarlı doppaların çoğunluğu katlanır ki gerektiğinde cep veya pota (Uygur erkekleri tarafından bele bağlanan kuşak) arasına konulmasını mümkün kılar (Kasimiy 1996: 13; Rahman ve Hemdulla vd., 1996: 19; Serbest 2023: 203).

Görsel 1 ve 2: Uygur ailelerin evlerinden doppalar

Uygurların zanaatsal, sanatsal niteliklerine koşut, iletişimsel sembolik anlamların yüklenmesiyle yaşama biçimlerini, tutum ve davranışlarını, düşünme yapılarını etkileşimle değiştiren, dönüştüren ve yeniden yaratıcı etkiye sahip bir değerde olmuştur. Bu makalede öncelikle doppaların tespit edilen işlevleri ele alınmıştır, ardından bu işlevlerin tarihsel süreçten günümüze değişen küreselleşme ve kültürel değişme gibi etkenler sonucunda günümüzdeki kullanımını incelenecektir. Doppalar, tarafımızca Uygurların göç ederek bugün yaşamlarını devam ettirdikleri Türkiye, Kırgızistan, Kazakistan coğrafyalarında da gözlem ve mülakatların sonucu; doppaların kullanım alanının azalması ve kültürel değişimle gerçekleşen “işlev kaybı”na karşılık, kültürel “yeniden işlevlendirme” yaklaşımına tabi tutulacaktır. Böylelikle giysi türü olarak doppanın senkronik olarak kullanımındaki işlevler, kültür ve maddi ürün ilişkisi bağlamında görünümü sağlanacaktır.

1. Geleneksel Baş Giyimi ‘Doppa’ların Toplumsal ve Bireysel Yaşamdaki İşlevleri

Görsel bir metafor olarak giyim, onu giyenin neler “söylemekte” olduğunun farkında olması kadar incelikli olması dahil birçok şeyi iletebildiği (Davis, 1997: 37) gibi “giyimin bir gösterge (işaret) sistemi olarak tanımlanabilmesine izin veren hususiyetler” (Enninger, 1998: 93), kültürel dokuya ve kültürel bağlama hâkim kılar. Doppaların da bu bakış açısını doğrular nitelikte olduğunu destekleyecek şekilde, işlenen motiflerle zevklerini ve beğenilerini, düşünce biçimlerini, hatta içinde bulunulan kültürel ekolojiyi kavrayabilmek mümkündür. Bununla birlikte kullanım yer ve zamanlarının seçimi, cinsiyet, yaş ayrımı gibi niteliklerde görülen farklılıklar da kültürün analiz edilmesinde önem taşır.

Bogatyrev'e (1971: 43) göre, günlük elbisenin zaman içinde bir farklı statüde bulunması olağandışı değildir. Bogatyrev, bunu, tören elbisesi olarak kullanılabilinen eski bir baskın fonksiyonun zayıfladığını ve daha önce zayıf olan fonksiyonel detayların daha belirgin hale geldiğini örnek vererek belirtir. Buna estetik fonksiyonun veya başkalarının- tören fonksiyonunun- eklendiğini ileri sürer. Böylece pratik işlev, sonunda en az belirgin hale gelir. İşaret taşıyıcı giysiyi semantik işlevi olduğunu gösterir. Ayrıca milli kostümün giyilmesinin altında yatan "dilbilgisel kuralları" formüle etmiştir.

Bogatyrev'e göre (1971) giysi, kendi başına bir nesne ve bir işaret olabilir ya da izleyiciye bilgi sunabilir. Böylece izleyici ve nesne arasında bir tür "iletişim" belirir. Örneğin, giysi tarzının sosyal işlevlerini anlamak için bilgileri "okuma", başka bir ifadeyle giysinin gösterge işaretlerinin bilinmesi gerekir. Fonksiyonların yapısını bir bütün ve benzersiz bir sistem olarak değerlendirir. İşlevlerden birinin yoğunluğunda ki bir kayıp, değişiklik veya yeni bir işlev ekleme olabilecektir. Bu ise tüm yapıda bir değişikliğe sebep olacaktır.

Giyim, insanın en önemli görsel dil ve anlatım tarzı (Gürsoy, 2010: 47) olup giysi seçiminde ve algısında yaş, karakter, kişilik, meslek, çevre, bütçe, toplumsal ve kişisel hedefler önem kazanır. İç ve dış dünyanın birleştiği, insanın sosyalleşmek için gösterdiği çabaların da önemli bir göstergesidir (Rahman ve Hemdulla vd., 1996: 19). Bogatyrev (1971), maddî kültür unsuru olan kostümleri halk yaşamında işlevlerini ele alarak dinsel, büyüsel, yöresel, günlük, yaş grubu, erotik olmak üzere altı başlık altında sınıflandırmaktadır. Enninger (1998) ise çevresel etkilerden korunma, sosyal farklılıkları işaretleme, üretim işçileri için kullanışlığı sağlama ve geçit törenlerinde, evlilik törenlerinde, kutlamalarda sosyal ilişkilerini onaylama ya da değiştirme, yani giysinin gösterge işlevinin ön plana çıkması olarak yer verir.

İşlevsellik odağında türlü sınıflandırmaların görünümünün bulunması; bir kültür çevresinde her toplumun kendine özgü sosyo-kültürel çevresinde gelişimleri, farklılıkları bulunduğunu gözler önüne serer. Bunlardan Bogatyrev (1971), sınıflandırmasını esas aldığımızda doppelaların sadece erotik olma özelliği tespit edilememiştir. Bu sınıflandırmanın haricinde ek olarak ekonomik, eğlence ve eğitim işlevleri de saptanmıştır. Söz konusu gözlemlenen bu çoklu işlevler ve onların toplum ve birey

yaşamına katkısını açıklamak ve yorumlamak gerekir. Böylelikle bütüncül anlamda da kültürel yapıyı ve düşünüş biçimini etkileyen unsurların çözümlenmesi olanaklı hale gelir. Aşağıda da doppaların birey ve toplum yaşamında kültürel içerik ve oluşumları olarak tespit edilen ve gözlemlenen kullanım alanları, biçimleri ve anlamları doğrultusunda dinsel, yöresel, günlük, yaş grubunu ve cinsiyeti belirleme, ekonomik, eğlence ve eğitim işlevleri olmak üzere altı alt başlıkta ele alınarak analiz edilmiştir. Ardından ikinci başlık altında da tespit edilen işlevlerin değişen zaman ve koşulların etkisiyle, geleneğin de dinamik olduğu düşüncesinden hareket ederek yoğunluğu yitirmesi, birinin baskın hale gelmesi ya da yeni işlevler eklenmesi gibi değişkenler; yukarıda ileri sürülen görüşler doğrultusunda da mümkün görünür. Bu sebeple de incelememizde işlevsellik, kültürel süreklilik, yeniden işlevlendirme kavramları çerçevesinde bir analiz isabetli olacaktır.

Bireysel ve toplumsal olarak insanların inanç ve düşünce sistemi çerçevesinde güzellik algısı, sanatsal zevki ve beğenisi ile giyim tarzları üzerinde etki yaratarak ya da giyimlerini dini inanç pratiklerinde kutsal bir nesne gibi kullanmaları ile işlevsellik kazandırdıkları göze çarpar. Giysiyi “dizgeli göstergeler ve kurallar bütünüdür. Katıksız bir dildir.” şeklinde tanımlayan ve Saussure’nin de “sözsüz bir dil olanaklıdır” ifadesiyle de destekleyen Barthes’in (1979: 17) görüşüne koşut olarak tarih boyunca halkların giydikleri giysilerle bir iletişim kurdukları ve dinî, siyasî, kültürel, politik vb. etkenlerle belirli kurallar çerçevesinde tutum sergilediklerini, doppa örnekleme üzerinden ele aldığımızda işlevler açısından da belirtebiliriz. Begiç’in ifade ettiği üzere, Türkler yaşadıkları coğrafyaya uyum sağlayarak kültürlerini oluşturmuşlardır. Bu bağlamda giyim kültürleri de Orta Asya’da bu yönde gelişme göstermiştir. İskit, Hun ve Göktürk dönemlerindeki hareketli yaşam biçimi yerini, Uygur döneminde yerleşik yaşama geçilmesi ve farklı din kabullerine bırakmıştır. Bu değişimlerin giyim kültüründe de yansımaları görülmeye başlanmıştır (2016: 291-292). Bilhassa doppalar gibi anlam yüklü giyimlerde nakışların işlenmesi, bunun belirgin göstergelerindedir. Yerleşik yaşamın bağ-bahçe kültürüne ilişkin unsurların giysilere motif olarak işlenmesi bunun bir örneğini teşkil eder.

1.1. Doppaların dinsel işlevleri

Doppalara kültürel yaşam içerisinde, halkın değerleri, gelenek-görenekleri ile bütünleştirilmiş bir görünüme sahip olmasına koşut olarak dinî inanç ve uygulamalarda “kült” bir nesne kadar önem teşkil eden bir giyim türü olarak karşılaşılmaktadır. Dahası doppalar gelenekçiler kuşağı olarak da alan yazında karşılaşılan yaş(ını) almış nesiller tarafından daha da belirginliğe sahiptir. İnanç ve kültür ilişkisini işlevsel çerçevede görebildiğimiz doppaların kullanımı, belirli inanç geleneği çerçevesinde gerçekleştirilen cenaze törenlerinde belirgindir. Şöyle ki Uygurlar arasında erkekler ölüm sonrası inanç ve uygulamalarından olan “nezir-çırağ” merasimine baş giysileri doppalarını takarak katılırlar. Halkın geleneksel düşüncesinde, geleneksel merasimlere baş giyimden gitmek; hüremetsizlik ve edepsizlik olarak kabul edilir (Rahman ve Hemdulla vd., 1996: 19). Bilhassa da yaş(ını) almış erkeklerin “olmazsa olmaz” şeklindeki söylemleri, kuşağın dinamiklerinin bir göstergesini oluşturmaktadır. Bu uygulamanın Kayseri, Bişkek ve Almatı gibi üç farklı ülkenin şehrinde de benzer yapıda genç kuşakta kullanımının yok denilebilecek derecede az olması; gelenek etrafında şekillenen bu pratiğin, küreselleşmenin etkisiyle beraber kuşaklararası bağlamında kültürel değişimin etkisini göstermektedir.

Uygurlar arasında daha çok erkekler tarafından kullanılan “badam doppa” (badem doppa), Görsel-3’te görüldüğü gibi doppa ismini de üzerindeki badem motifinden almaktadır (KK-1). Badem motifinin geleneksel kültürde yaygınlaşmasını ve sembolik anlamına açıklık getirebilecek efsane örnekleri mevcuttur. Bunlardan biri, İlderis Hakan, Vezir Tonyukuk’a kimin veba hastalığını iyileştirecek bir ilaç bulursa, o kişiye altın verip sarayda vezir yapacağına dair bir ferman yazdırmıştır. Bir tabip, badem çekirdeğinin üç-yedi gün arasında, her gün yedi tane yenildiğinde ve ardından bir tabak süt içildiğinde hastanın iyileşeceğini söylemiştir. Bunun üzerine, hastalığa yakalananların badem yemeleri konusunda ferman çıkartılmıştır. Bademin iyileştirdiğine dair haberler; halkın badem ağacı yetiştirmesi üzerine tekrar ferman çıkarılmasını, böylelikle badem bahçelerinin meydana getirilmesini sağlamıştır (Öger, 2008: 602-603). Bir diğer efsane ise Yarkent Vadisi’nde yaşayan bir adil padişahın yurdunda halk veba hastalığına yakalanmış. 40 günün ardından bir yiğit, padişaha bin çeşit hastalığa şifa olan bademi çare olarak sunmuştur. Padişah, hastaları iyileştirmesini ferman buyurduğunda yiğit, badem ve ona benzer meyvelerle merhem yaparak iyileştirmiştir. Padişah

vadettiği hazinesini verecek olduğunda yiğit; bunu kendi bahçesinde yetiştirmediğini, Tanrı'nın nimeti olduğunu, kendisi için haram olduğunu söyleyerek kabul etmez. Padişah da onu sarayına alır. Yiğide âşık olan melike ise ona sevgisini bildirmek için doppa dikmiş ve doppa üzerine de şifalı bademi işlemiştir. Kızın âşık olmasından haberdar olan padişah ikisini nikahlamış. Sonrasında bu yurttaki âşık olan kızlar, yiğitlere sevgilerini göstermek için kendi elleriyle doppa dikerek sunmuşlardır (Davut 2011: 36-37). Yukarıda görüldüğü üzere, Uygurlar arasında en yaygın kullanıma sahip olan badem doppanın üzerine işlenen badem motifinin şifalı, iyileştirici olduğuna dair inanışları efsanelere de yansıtılmıştır. Serbest'in (2023: 204) de ifade ettiği gibi bademin veba hastalığına şifa olması; doppa nakışlarında da geçmişten günümüze sembol olarak aktarılmıştır.

Görsel 3: Badem motifli doppalar

Bu doppa hakkında sembolik anlam olarak başka bir görüş ise “cenin” olduğudur –“anne kutsaldır, sen bu şekilde dünyaya geliyorsun unutmama, anneni başında taşı anlamı taşımaktadır”- (KK-1). Bu doppa türünün alt kısmında sıklıkla bulunan motifin ise İslamiyet’i kabul ettiklerinin işareti “kâbe kapısı”nın olduğu (KK-1; KK-3; KK-5) görüşler arasındadır. Biçimsel olarak dört köşeli olan doppaların da dört halifeyi yansıttığı (KK-1; KK-7) görüşü, doppalara yüklenen bir diğer dini içerikli anlamı oluşturur. Bu doppa çeşidinin halk arasında yaygın olarak kullanılması ve inançlar çerçevesinde işlenmiş bir giyimi tercih etmeleri, yine bu yönde bir motivasyonu sergilemektedir.

Bir başka örneği, UNESCO tarafından 2010 yılında “Geleneksel Sohbet Toplantıları’yla İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsili Listesi”ne eklenen Uygur meşreplerinde doppeların dinî inançlarını yansıtan hususlar çerçevesinde kullanılmasıdır. Örneğin bireylerin meşrebin edep ve âdâbına uygun davranmadıklarında cezalandırılması söz konusudur. Bu konu kapsamında da meşrep yöneticilerinden olan “padişah” “Günahkâr derhal huzura getirilsin!” diye ferman buyurmasıyla “Pazar beyi”, günahkârı alıp getirir. Günahkâr hatasını kabul ettikten sonra padişah, suçun durumuna göre bir ceza verir. Engizisyon mahkemesi, günahkâr kişinin doppelasını alıp “Barek Allah keyt! (Mübarek Allah’a dön!) diye bağırır ve günahkâra ceza vermek için dışarı çıkarır (Davut ve Muhpul, 2011a: 102-112). Söz konusu meşreplerde, toplumsal düzeni sağlayan yazısız kurallara uymayanların “günahkâr” kavramıyla yargılanması, inançları ile doppel arasında kurdukları etkileşim ve iletişimini yansıtır. Günahkârın yönetici tarafından başından doppelası alınarak Mübarek Allah’a dön sözünüle uyarılıp ardından ceza verilmesinde; Uygurların yaşamlarının her noktasında kullandıkları doppel, kutsal kabul edilen bir nesneye dönüştürülmüştür. Bir başka örnekleme, dini söylem olarak doppel ile ilgili “Doppisi çüşse hudaniñ yèrige çüşidu.” (Doppelası düşse Allah’ın yanına düşer.) (Yakub ve Geyurani vd. 1992: 92) atasözü, dini inanışla kurulan bağlantısına işarettir.

Kısaca, Uygurlar arasında dini söylemlerde ya da pratiklerde doppelanın kullanıyor olması, onun doğrudan kutsal bir nesne değil ancak düşünce sistemlerinde çıplaklığın örtülmesiyle de en değer verdikleri ve kimliklerinin bir yansıma olarak kabul etmeleri dini işlevlerinde aracılık etmesiyle ilintili “kült” bir nesneye dönüştürülmüş olduğu söylenebilir. Bu durumda, Uygur halkının kültürlerini dinî değer ve öğelerle şekillendirmeleri ve doppelara bu yönde anlamlar yüklenerek kullanmaları esas oluşturmuştur.

1.2. Doppeların yöresel/bölgesel işaretleyici olarak işlevleri

Doppelar, geleneksel giyim türü olarak yöreden yöreye ya da bölgeden bölgeye motiflerine göre farklılık gösterir. Bu farklılık, bölge insanını ayırt etme ve tanımda, dolayısıyla kimlik işaretleyici/belirleyici bir role sahiptir. Yaşanılan bölgenin sosyo-kültürel özelliklerine, ekolojik çevresine, ekonomik durumuna paralel olarak doppelarda da kendilerine özgü unsurlar gözlemlenir.

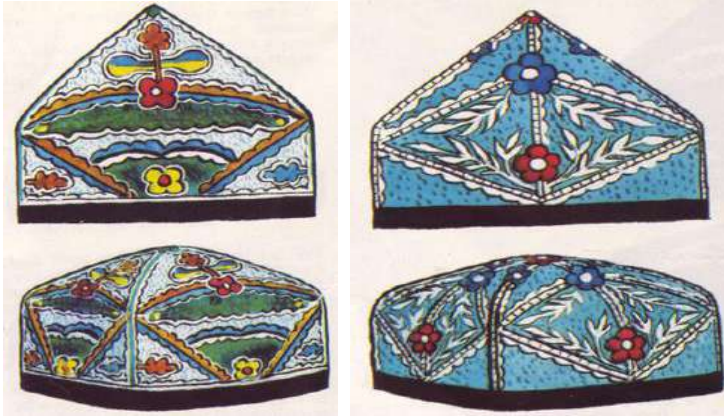
Doppaların bölgesel ya da yöresel farklılık göstermesi, nicelik olarak doppa sayısının çeşitliliğiyle de açıklanabilir. Kasimiy tarafından aktarılan bilgiye göre 25'ten fazla doppa çeşidi vardır. Bunlar arasında “badam doppa”, “çimen doppa”, “gilem doppa”, “altun kadak doppa” vb. en bilinen ve en sık kullanılanlarındadır. Örneğin badem doppalar; dört kenarlı olup siyah renkteki kumaştan dikilip bu doppalara beyaz ipekten badem, nar, şeftali ya da kırmızı gül gibi motifler işlenir. Çoğunlukla erkekler giyip kadınlar arasında oldukça az rastlanır. Sincan'ın güney bölgelerinde yaygın kullanılır (1996: 13). Badam doppalar (Görsel-4), Uygurlar arasında en yaygın kullanıma sahip olup bölgelere göre adı ve badem motifinin biçimsel işlenişi değişebilmektedir. Örneğin “Yeken badam doppa” (Yarkent badem doppası), ismiyle Yarkent bölgesine ait olduğu işaretlenir. Davut'un belirttiği üzere, diğer doppa türlerine göre kenarları geniş, tepesi yüksek ve büyüktür. Badem motifleri de büyük ve dolguludur. Badem arasına alınan balık sırtı motifi kalın, nakışı tam yarım ay şekilli, tohumları tanelidir. Bu doppayı, genellikle evlenen erkekler, orta yaşlılar ve yaşlılar giymektedir ki kişiyi ağırbaşlı gösterir (2011: 37-38).

Görsel 4: Badam doppalar

Bölgeye göre değişen “çimen doppa” (Görsel-5-6); dört kenarlı olup pamuktan işlenen kalın kumaşlardan dikilip ismine de uygun renkli ipek iplerden çimen ve gül motifleriyle ile çiçeklenen çimenliği yansıttığı belirtilir Kasimiy. Çimen ve gül arasındaki açık yerler de açık yeşil, siyah veya beyaz renk iplerle işlenir. Genelde bölgenin güneyinde erkekler

tarafından kullanılır (1996: 13). Üç çeşit motifi bulunmaktadır: 1) Başak çimen motifi/buğday başağı motifi, 2) dal çimen motifi (doppa kenarından tepesine yönelen gül dalı ve iki yana dallanan çiçek yaprağı, çiçek yaprağı dizine yerleşmiş tomurcuk, çiçek bulunur, 3) badem çimen motifi ise nakışları çiçek dalı, badem ve çiçek şekillerinden oluşur (Sabir, 2011: 54-55).

Görsel 5 ve 6: Kaşgar-Hoten Çimen Doppaları (Kasimiy, 1996: 26)

İnsanlar kutlama yaparken özel güne yakışır kıyafetler giyme, daha güzel görünme, dikkat çekme, beğenilme, toplumdaki statüsünü gösterme çabasına girmektedirler (Begiç ve Öz, 2018: 115). Uygur halkının da bölge ya da yöreye göre değişen doppa kullanımına örnek olarak 21 Mart günü, Kumul kızlarının baharın gelişinin simgesi olarak saçların örüp gül motifleriyle işlenmiş doppaları başlarına takmaları (Gönel, 2017: 53) söz konusudur. Bu Uygur halkının kültürel değerlerine manevî bir anlam yüklediklerini ortaya koyar. Bölgelere göre farklılığın bir diğer göstergesi “Orda ‘Saray’ Meşrebi”ne katılımcılar, temsil ettikleri bölgeye özgü kıyafetleri giymeleridir. On iki dağ bölgesinden gelen kadınların başlarına çeşitli renklerde doppa takmaları (Gönel, 2017: 73) buna örnek verilebilir.

Doppanın bir giyim ya da aksesuar olarak kullanımının bölge ya da yöreye göre değişimi; kendi içlerinde çeşitliliğin, özgünlüğün ve yaratıcılığın kaynakları olduğunu kanıtlar. Ayrıca tek tipleşmeden uzaklaştıklarının da ifadesidir. Fakat biçim, görüntü gibi çeşitli türdeki özelliklerden oluşan bu tür çeşitlilik/farklılık bulunsa da doppaların halk tarafından kullanımının öz düşüncesinde; birliğin ve kimliğin kodu, sembolü olarak sürdürülmesi noktasında fikir birliği vardır.

1.3. Doppaların maddi durum ve sosyal statü belirleme işlevi

Bogatyrev; günlük kostüm, pratik amaçlara hizmet ettiğini, sosyal statüyü ve sınıfı tanımladığı, kişisel ve toplumsal estetiği karşıladığını aktarır. Genellikle de bölgesel veya törensel bir işaretleyici olarak hizmet ettiğini belirtir (1971: 43). Crane (2003: 11), giyimin toplumsal statü ve cinsiyeti gösterge olarak belirlenmiş kodların sınırların yıkılmasında ya da korunmasında, toplum içindeki konumların farklı çağlarda nasıl algılandığını ve statü sınırların nasıl belirlendiğini tespit edilebileceğini vurgular.

Toplumda giysi vasıtasıyla kimliğin aktarımı, cinsiyetin rolleri, toplumsal sınıfın nasıl gerçekleştirildiği konusunda oluşan imge ya da simgeler bulunur. Uygur doppaları; zengin, derin ve dinamik kültürel belleklerinin tesiriyle yapılanışında cinsiyet, statü, sınıf, varlık durumuna göre kimlik şekillenmiştir. Halkın artistik folklor ürünü olan doppalar ile bireylerin birbirleriyle iletişimde, saygı gösteriminde, maddi durumlarını veya statülerini göstermede aracı olarak toplum içindeki konumlarını anlayabilmek mümkündür. Dolayısıyla giysiler, bireylerin günlük yaşamlarında kurdukları iletişim ve davranışlarda belirleyici rolde ve işlevdedir.

Toplumsal kimlik kavramı, Davis'in görüşüne göre, sadece toplumsal sınıf ya da statü değil, giyim konusunda görmeye, dokunmaya ve kokuya ilişkin genellikle belirli tutarlılığa uygun simgeler aracılığıyla bireylerin iletişimini içeren benlik görünümüne sahiptir (1997: 27). Toplumsal statünün veya maddi durumun doppalar aracılığıyla yansımaları; varlıklı ailelerin, gelinlerin veya genç kızların törenlerde, bayramlarda, düğünlerde giydikleri genel ifadeyle törensel giyimlerini oluşturur (Kasimiy, 1996: 14). Örneğin "altın kadak doppa"/"marcan doppa" (Görsel-7), altın ve taş boncuklarla çiçek ve kelebek motiflerinin işlendiği bir örnektir. KK-8'in ifadesiyle yeni evlenmiş ve evlenecek gelinler veya yeni kayınvalide olmuş ve olacaklar tarafından kullanılır. Kumaşı, suda ıslanmaya dayanıklı, kolay işleyebilen yumuşak kadifedendir. Yüzü parlak ipekli kumaşlardan olan (Necip 1995: 21) "Atlas/etles doppa" (Görsel-8), evli veya bekar geç yaştaki kızlar tarafından yaygın kullanıma sahiptir. KK-6; KK-7'nin de belirttiği gibi maddi duruma göre doppaların üzerindeki taş, boncuk veya altın kullanımı görülmektedir.

Görsel 7: Altun kadak doppa / marcan doppa” **Görsel 8:** Etlés doppa

Eski dönemlerde yalnızca tanınmış kişiler tarafından giyilen fakat günümüzde tiyatro sahnelerinde kullanılan ve oldukça gösterişli olan “gilem taç doppa” yuvarlak, dört kenarlı şekillerde yapılır. Üzerine geometrik şekilli işlemler yapılmaktadır. Kıymetli taşlarla süslü altın halkaya geçirilen papağan tüylerinden yapılan taç, doppanın önüne yerleştirilir (Kasimiy, 1996: 14).

Kimlikler büyük ölçüde kişinin kendisini algılama biçiminin bir ifadesi olarak doğanın, dönemin ve kültürün mirasçı kıldığı kararsızlıkları dengeleyip çözmeye çalışmayla şekillenir. Söz konusu dengeleme çabasında giyim, vücudun duruşu, yüz ifadesi ve kişinin kendisini kuşattığı maddi nesnelere başat roledir (Davis, 1997: 36-37). Uygur doppeları tarihî süreçte oluşan geleneğin deneyimiyle kültürün özünü oluşturduğu toplumda görsellik aracılığıyla kullanan kişinin kimliği, cinsiyeti, statüsü gibi toplumsal kimliği hakkında bilgi vermektedir. Böylelikle kimliğin belirlenip kararsızlığı gidermede çözüm oluşturmaktadır.

Gürsoy’un ifade ettiği gibi giysilerin dili ve anlatım tarzında, görselliğin önemli unsurlarından biri renktir. Renk kendi içinde özel ifadesi ve anlamı vardır. Her kültürün renklere yüklediği anlam ve sembolik dil bulunur. Kadınların renkli, erkeklerin siyah, beyaz gibi nötr renkli giyinmeleri ya da kız çocuklarının pembe, erkek çocuklarının mavi rengin kullanımının tercih edilmesi bunun göstergesidir. Ayrıca yeşil tabiatı, mavi

dinginliği çağrıştırdığı gibi bu renkte kıyafet giyenlerin de bu özellikleri kısmen psikolojik olarak taşıdığı düşündürür (2010: 47).

Uygurların kendine has güzellik algısında yaygın olarak kırmızı renk sevinç ve mutluluğun, beyaz renk saflık ve kutluluğun, sarı renk perişanlık ve üzüntünün, gök- yeşil renk baht ve saadetin, siyah renk kaygı, elem, kötünün sembolüdür (Rahman ve Hemdulla vd., 1996: 19). Uygur doppeları da çocuk, genç kız- genç erkek, kadın-erkek her birinin günlük yaşamlarında kostümlerini tamamlayan bir baş aksesuarıdır. Halkının türlü renk ve motiflerle işleyip/nakışlayıp giydikleri doppelar, güzelliklerinin bir parçasını oluşturmaktadır.

1.4. Doppeların yaş grubunu ve cinsiyeti belirleme işlevi

Her toplum yapısında kişinin yaşına uygun olarak giyinme düşüncesi ya da eğilimi yaygın olarak vardır. Kuşaklararası yaklaşımların da bunu destekler nitelikte giyim tercihleri bulunduğunu gösterir. Uygurların doppeların dikildiği kumaşların renginden süslenmesine kadar genç-yaşlı, kadın-erkek her birinin kullandığı doppa farklılık gösterir.

“Gilem doppa” (kilim/halı doppa) (Görsel-9), dört kenarlı olup üzerine işlenen nakışların geometrik ve halı motifleri olmasından dolayı bu adı almıştır. Kareler halinde beyaz ipe dikilmekte ve çeşitli iplerle nakış işlenmektedir. Genç erkeklerin giydiği gilem doppanın nakışlanmış gülleri büyük olup ip rengi oldukça koyudur. Kızlara ait doppelarda işlenen güller küçük, iplerin rengi ise açıktır. Kaşgar, Hoten gençleri bu doppeları bayramlarda, düğünlerde ve büyük törenlerde giyerler (Kasimiy, 1996: 13). Örneğin kadınlar güllü motifleri; erkekler de siyah, beyaz, mavi renkleri tercih etmektedirler (Rahman ve Hemdulla vd., 1996: 19). Görsel-9 ve Görsel-10’da görüldüğü gibi renklerin ve genç olmanın doppa seçiminde belirleyiciliği açıktır. “Sidam kadak doppa”sı; bölgenin kuzeyinde kenarlı, yüksek; güneyinde ise basık, yuvarlak şekildedir. Kırmızı gül, şakayık, şeftali çiçeğini anımsatan altın, gümüş gibi parlayan süslerle işlenir. Yeşil, siyah, bordo, lacivert, düz veya güllü basmalardan dikilir. Bu doppeları bölgenin güneyinde genç kadınlar sıkça kullanırlar (Kasimiy, 1996: 14). Genel itibarıyla da kaynak kişilerin (KK-1; KK-3) aktardığına göre, erkekler yeşil rengi kullanırken kadınlar da çiçekli ve taşlı olanı tercih ederler.

Görsel 9: Erkeklerle ait Kaşgar'ın gilem doppası **Görsel 10:** Kadınlara ait Kaşgar'ın gilem doppası

Giyim-kuşam ve süslenmenin gösterge olarak dinî, siyasî, statü, kimlik ve cinsiyet göstergesi olarak aktarılması kültürlerarası bir realitedir. Uygur toplumlarında kadınlar da buldukları sosyal statüye göre doppa giymeyi tercih ederler. Genç ve bekâr kadınlar, göz alıcı renk ve desenleri tercih ederken; evli veya yaşlı kadınların kimi renk ve desenleri giymekten sosyo-kültürel açıdan kaçındıkları dikkat çeker. Ekseriyetle de eşi vefat etmiş kadınların bu yönde tutum ve davranışları toplumsal açıdan da uygun karşılanmaz. Tüm bu bilgiler doğrultusunda üretim ve kullanım ilişkileri bağlamında yaş grubu, toplumsal rol ve statü, cinsiyet gibi alanlar etrafında doppaların kullanımının değişmesi; halk yaşamında doppaların sınırları çizme ya da belirme etkisine sahip olduğu anlaşılmaktadır.

1.5. Doppaların ekonomik işlevleri

Kültür ve ekonomi arasındaki ilişkiye bakıldığında kültürün ekonomik boyutu, ekonominin de kültürel boyutu yönünden incelenmesi ve değerlendirilmesi gerekmektedir. Kısaca kültür, insanın doğaya katkıları/kattıkları/ekledikleridir (Özdemir, 2012: 29). Godbout (2000), hediyelenmenin bütünsel bir toplumsal ilişki sistemi, yükümlülükler taşıyıcısı; ilişkilerin pekiştiricisi, geleneksel toplumlarda yardımlaşmanın, hayır işlemenin, cömertliğin, sosyalleşmenin simgesi, toplumsal ilişkilerin temeli vb. türlü işlevleri yerine getirmesinin yanı sıra geleneksel ürünlerin tanınırlığını artırmada, bireyleri tüketime yöneltmede aracı olduğunu belirtmektedir. Geleneksel el sanatlarından olup motiflerin işlendiği

doppalar da halk arasında hem kültürel hem de kimlik çerçevesinde hediyeleşme geleneğini de oluşturmuştur. Doppalar, hediyeleşmede önemli bir rol oynamaktadır. Halk arasında doppaların kumaşından, boyası ve nakışlarının işlenmesine kadar her biri ata mirası kabul edilerek bu meslekler icra edilmektedir. Urumçi’de “Doppa Sokağı” ve “Doppa pazarı” mekânlara adı verilerek satışlarının da burada yapılmış olması toplumun kültürel ekonomisinde dikkate değer teşkil ettiğini gösterir.

Uygurların kendi kimliklerinin inşasını halk bilgisinin estetiğini ve kültürel üretimin ekonomik boyutunu, doppaların kullanım ve gösteriminin sürekliliğini sağlayarak yaşatmaktadırlar. Kültürün ekonomiyi, ekonominin de kültürü oluşturması üretim-aktarım-tüketim üçgeninde doppaların kumaşlarının, nakışlarının, boyalarının yapımında her bir iş bölümünün birleştirilip bütünleştirilmesiyle sanatsal zanaatsal bir faaliyet alanı ortaya çıkmıştır.

Kültürel ekonomik boyut; gelenek kültürünün temellerinden biri (Özdemir, 2018: 2) olarak insan yaşamındaki her türlü değer ürünü, yine kültürel iş birliğiyle yaratılır ve ekonomiyi kapsar. Uygurların yaşamında sosyo-kültürel ve ekonomik bir değer taşıyan meşreplere dansçı, müzisyen, misafir her birinin doppayla meşrebe katılmasının gerekliliği kültürel değerlerin ekonomiye dönüştürülmesine aracılık sağlamaktadır. Ayrıca kültürel birikime ve belleğe dayalı yaratıcılıkla üretilen doppaların yine meşreplerde verilen cezaların maddi ve manevi değere göre tertip edilmesi doppa kullanımını ve gerekliliğini oluşturur.

Doppasız meşrebe katılamaması, doppasız yaşlı erkeklerin nezir-çirağ merasimlerine, bayramlara, camiye gidememesi ekonomik üretimin de sürekliliğini destekler niteliktedir. Ayrıca “Her Uygur’un evinde doppa bulunur; doppasız ev olmaz” (KK-5) söyleminin yanı sıra bunun pratikte de uygulanması, ekonomik olarak üretiminin sürdürülebilir kıldığını gözler önüne sermektedir.

Yine eski dönemlerde düğünlerde, bayramlarda, törenlerde doppaların takılıyor olması bunun hem bir geleneksel meslek kolu olarak gelişmesini hem de evde kadınların doppa kalıbının yapımından motiflerinin işlenmesine kadar ev içi üretim olarak sürdürmelerine kaynaklık etmiştir. Ancak günümüzde bunun canlılığı kalmamıştır (KK-2; KK-4).

1.6. Doppaların eğlence işlevleri

Halk yaşamının her alanında değer taşıyan doppalar, oyunlara da aksettirilerek hem çocukların hem de yetişkinlerin hoşça vakit geçirerek eğlenmelerini ve eğlenerek de eğitimlerine katkı sağlar. Bu oyunlar, toplumun belirli değer ve tutumlarını ortaya koyar. Söz konusu değer ve tutumların arka planında düşünsel, inançsal yapının varlığını görmek mümkündür.

Uygurların eğlence etkinliklerinden olan meşreplerde, eğlence ya da ceza amaçlı verilen oyunlarında doppa, maddi bir nesne olarak yer alır. Doppaların oyunlara farklı şekillerde yardımcı nesne olarak kaynaklık etmesi, oluşturdukları kültürel değerın taşıyarak kullanıldığını kanıtlar.

Örneğin “Kepter Uçuruş” (Güvercin Uçurma) oyununda cezalı kişi, dizlerinin üstünde yere oturtulur ve gövdesinden başlayıp başına kadar çift elle aynı anda iki tarafından vurulur. Ayrıca başının üstüne gelindiğinde iki el boşlukta birbirine çarpılarak ses çıkarılır. Çıkarılan bu ses güvercinin uçarken çıkardığı kanat sesine benzer. Oyunun sonunda kişinin başındaki doppasına vurularak doppası havaya atılır (Gönel Sönmez, 2017: 140). “Toşkan Tepti” (Tavşan Tepti) adlı oyunda cezalı kişinin doppası çıkarılıp meydana getirilir. Meşrep ehlerinden bir kişi, elinin içini açıp cezalının alınına koyar ve orta parmağını kaldırıp sert bir şekilde vurulur. Yukarıda görüldüğü üzere doppaların her iki oyun türünde oyunlara kaynaklık eder. Burada cezalı durumda olan bireylerin doppalarının alınması dikkat çekicidir. Toplumun kaidelerine, değerlerine uygun davranış sergilemeyenlere ceza verilmesinde, doppaların kişilerin başlarından alınarak yoksun bırakılması ve dışlanması iletisi söz konusudur.

Davis’in (1997: 24) görüşüne göre, giysiler taşıdıkları niteliklerle birlikte, farklı giysi bileşimleri, onları giyenler, görenler için sürekliliği olan anlamlar oluşturabilmektedir. Söz konusu nitelikler ise, kumaş, renk, doku, kesim, ağırlık, örgü, dikiş gibi özellikler ve kıyafet kullanıldığı toplumda bir giysi ile onu çevreleyen bütün diğer giyim öğelerinin tepki almasını sağlayan farklılığı yaratacak ne varsa hepsidir. Bu görüş çerçevesinde Uygurlar arasında çocuklar tarafından eğlendirici ve eğitici bir nitelik taşıyan oyun oynanmaktadır. Çocukların düşünsel, bilgi ve algılama becerilerini geliştiren oyunda, başlarında doppa takılı bulunan yaklaşık on altı kız çocuğu iki gruba ayrılır. İçlerinden biri seçilerek gözleri kapatılır. Sonra gruptan birinin doppası başına takılarak doppanın kumaşın dokusu,

motifi, biçimsel özelliği ve sahibinin saç kokusundan ayırt ederek kime ait olduğunu tahmin etmesi beklenir (Böreyar, t.y: 68-69). Bu oyun vasıtasıyla kültürün, geleneğin genç kuşaklara eğlenceyle öğretimi işlevi kazandırmak istendiği söylenebilir. Çocuklar, geleneksel bir giyim olan doppanın motifi, dokuma hissi, nakışı, kumaşın dokusu gibi özelliklerle ismini bilmeleri sağlanır. Bu durum, Uygurların değerleri, maddi kültür ürünleri kültürlerini şekillendirdiklerinin bir görünümüdür.

Kültürü oluşturan geleneklerin türlü etkenlerle değişim, dönüşümle yaratılarak aktarılması, doppelaların kullanım alanında da görülmektedir. Uygurların geleneksel kültürlerini yansıtan doppelaların varlığını korumak ve gelecek kuşaklara aktarabilmek için doppa günü belirlemeleri de bunun göstergesidir.

2. Kültürel Süreklilik Odağında Yeniden İşlevlendirme

Kültürel değişim sonucu, insanların ihtiyaçları değişirken içinde bulunan çağın koşullarına göre Güngör'ün ifadesiyle genellikle maddi kültür unsurları, yani inançlardan daha çok somut görüntülerin bir başka kültür tarafından çabuk öğrenilmekte, benimsenmekte ve kabul edilmektedir (2003: 8-9). Tarihsel çizgide, özgün işlevini bugüne taşıyamayan ya da kültürel sürekliliğini sağlayamayan işlevler; toplum içinde kültürel değerleriyle ilişkili yeni bir forma büründürülerek hayata yeniden eklenmeleri, katılmaları, uyarlamaları sağlanır. Yenileme, insanlığı çevreleyen dünyada, dinamik ve değişken yaratım, tasarım, görünüm etrafında çağı, günceli yakalama isteğine uzanır. “İnsanlığın deneyim ürünü olarak yaratılan ve bilgi belleğini ifade eden kültür de nesiller arası etkileşimlerle gözden geçirilmekte ve yenilenerek aktarılmaktadır” (Özdemir: 2019: 128). Bu biçimlenmenin ilişkili olduğu zaman kavramı; bir kuşağın deneyimini, gelecek kuşaklara aktarma olgusu olarak insanın çevresiyle ilişki kurma ve sorun çözme aracıdır (Elias, 2000: 60).

Maddi kültür ürünü ve mirası olarak doppelaların da bu zaman kavramıyla ilintili değişimin yapısını ve yönünü; “kültürel sürdürülebilirlik”, “işlev kaybı”, “yeniden işlevlendirme” kavramları çerçevesinde ele alarak değerlendirmek, bu başlık altında gelişim aşamalarını, geçmişe, bugüne ve geleceğe yönelik eylemde odak noktalarını saptamada, kültürel analiz açısından önemlidir. Şöyle ki zaman kavramı çerçevesinde kültürel sürekliliğin ve korumanın sağlanması ile kültürel ürünün değerleri ya da işlevleri de değişebilmektedir. Değişimle bu geçiş

çeşitli yönleriyle tespit edilen işlevleri; yukarıda Elias'ın tanımlamasına benzer şekilde çevreyle ilişki kurulmasıyla bağlantılı olarak modern yaşam, değişen beğeni ve zevkler, değişen sınır ve coğrafya (göç) gibi çeşitli etmenlerden gündelik yaşamdaki kullanımı ya da farklı alanlardaki kullanımı işlev kaybı, zayıflama/azalma ya da kaybolmaya yüz tutma gibi dinamik biçimde gelişen, değişen, gelenek kültürü ile karşılaşılmaktadır.

Kaynak kişiler (KK-5, KK-6) tarafından da özellikle eskiden olduğu gibi çok yönlü kullanılmayı sadece özel günlerde geleneğin hatırlanması, tanıtılması, korunması gibi türlü sebeplerle kullanım alanı bulunduğu vurgulanmıştır. Ancak doppanın kullanımı yaklaşık yetmiş yaş ve üstü kuşak grubunun gündelik yaşam ve çeşitli tören ve etkinliklerde, özel günlerde kullanımı sürdürülmektedir. Bu durum ise diğer kuşaklar için geçerli değildir. Sorun çözme noktasında ise insanların kültürel kimliklerinin sembollerini, kültürel miras ürünlerini gelecek nesillere aktararak ve kültürel sürekliliği yaşatarak baskın işlevlerin yok olmasına karşılık yeniden işlevlendirme pratikleri ile korumanın amaçlandığı ya da daha görünür kılındığı söylenebilir. Ek olarak korumanın kültürün yaşatılarak korunması fikri ile entegresi bir biçime büründürüldüğü ifade edilebilir.

Yeniden işlevlendirme kavramının ortaya çıkışını ve yaygın inceleme alanı olarak mimarlık disiplininde karşılaşmaktayız. Ancak doppaların da mimari yapılar gibi biçimsel bir yapıya sahip olmaları ve bunların kullanım alanlarını kendi içerisinde farklı formlarda sergilenmeleri, paralel şekilde inceleyebilme olanağı sunar. Bunun yanı sıra örtük işlevin daha görünür hale çıktığı da ifade edilebilir.

Bireyler; ortak değerleri, tutumları, inançları ve amaçları doğrultusunda oluşturdukları kültürel yapılanmalarını ya da olgularını, değişen koşullar çerçevesinde yeniden farklı bir formda, kültürel süreklilikteki anlam kaybına uğratmadan yaratabilirler. Bunun bir örneğini Uygur kimliğinin bir sembolü olarak kabul gören ve ön plana çıkartılan doppa örneğinde açıklık getirmek gerekirse 5 Mayıs tarihinin Uygurların "Doppa Bayramı" olarak kutlaması, geleneğin icadı olarak da değerlendirebileceğimiz yakın tarihte oluşturulmuş törensel bir kutlamadır. Uygurların tarihsel süreç boyunca kullandıkları ve kimliklerinin sembolü olarak kabul ettikleri doppanın kültürel süreklilikte anlamsal boyutu aynı kalırken kullanım alanı azalmakla beraber farklı bir biçimde

yeniden yapılanması ve görünür kılınması sağlanmıştır. Söz konusu bu görünür kılma ya da kültürel süreklilik, korumaya yönelik olan yeniden işlevlendirme yaklaşımı çerçevesinde ele alınmasını anlamlı kılar.

Türlü kumaş, motif, renkleri bulunan doppaların milli ürün olarak üretim-aktarım-tüketim bağlamında önemli bir örneği ise Uygur halkının 5 Mayıs gününü “doppa bayramı” kabul etmesi sonucu, o gün beşikteki çocuktan kadın, erkek genelinin doppa takmasıdır. Bu bayram çerçevesinde ürünü sürdürme, gelecek kuşağa aktarma ve ekonomik değere dönüştürme sürecine kaynaklık eder ki mesleki nitelik olarak üretimine işaret eder. Ayrıca bu tarihin bayram olarak belirlenmesinin arka planını, Uygur kimliğinin sembolü olarak yeniden işlevselleştirme kapsamında değerlendirmenin mümkün olduğu; kültürel bir ürünü ön plana çıkartılacak düzeyde etkinliğin belirlenmesi ve sürdürülmesi, kültürel politik yön kazandırıldığını gösterir.

Bu durum alan görüşmelerinde kaynak şahıslar (KK-1, KK-2) tarafından ifade edilmiş, tarafımızca gündelik ve törensel zamanlarda gözlemlenmiştir. Ancak doppaların somut ve somut olmayan kültürel miras olması dolayısıyla halkın gelenekte bunu koruma ve sembolik ifade aracı olarak tanınırlığını sağlama amaçları, kültürel sürdürülebilirlik sağlama noktasında odak noktada yer alır.

Yine sürdürülebilirlikle bağlantılı olan kültürel koruma kavramı; “hatırlama” açısından önem taşır. Assmann’a göre, hatırlamanın figürleri; duygusal ve değerlerle yüklü yaşamdaki iletişim biçimleri ile oluşan “zaman ve mekâna bağlılık”, somut kimlik olarak “gruba bağlılık”, “tarihin yeniden kurulması”dır (2015: 43-50). Halbwachs’ın (1985), bunların grubun genel tavrını ifade ettiğini belirterek geçmişi yeniden üretmeyle beraber varoluş biçimlerini, özelliklerini, zayıflıklarını yansıttığını vurgular (akt. Assmann 2015: 48). Bu çerçevede, hatırlamanın figürleri ile grubun tavrının ifadesi görüşünü destekler nitelikte “Uygurların bayraktan sonra Uygur kimliğinin simgesi doppadır” (KK-1; KK-5) söyleminin de etkisiyle evlerin duvarlarına ve vitrinlerine, restoranlarına, derneklerine doppanın kendisi ya da resminin tabloyla asıldığı görülür. Bu durum, doppaların mekân tasarımında hem estetik değeri hem de hatırlamayı işlevsel olarak birincil kullanımdan çıkartılarak- giysiden mekân tasarımına- farklı bir formda görünür kılınarak yeniden işlevselleştirildiği Görsel-11-12’ evde doppaların sergilenmesi, Görsel-13’te ise Uygur restoranında doppaların

sergilenmesi/korunması açıkça görülür.

Görsel 11 ve 12: Evin mekânsal tasarımında doppa

Görsel 13: Restoranın mekânsal tasarımında doppa

Halk arasında yaygın sosyal normlardan gelenek içerisinde hediyeleşme, Uygurlar arasında da önemli bir yapıdadır. Özellikle Uygur kimliğinin sembolü olması ve milli geleneksel giyimi türü olması itibarıyla doppa bağlamındaki hediyeleşme dikkat çekici bir görünüme sahiptir. Araştırmamız esnasında tanık olunan (Görsel-14) ve tarafıma da farklı kişilerce doppa hediye edilmiş olunması, bunu kanıtlar niteliktedir.

Görsel 14: Tanık olunan hediyeleşmede doppa

Doppaların yaygın olarak geçmiş dönemlerde hem gündelik yaşamın hem de tören ve özel günlerin bir parçası iken günümüzde yukarıda da bahsedildiği gibi farklı etmenler çerçevesinde – yaşlı kuşak haricinde- özellikle bayram, düğün, meşrep gibi önemli gün ve törenlerde kısmen sürdürüldüğü gözlemlenir. Ancak söz konusu bu alanlarda kullanımı ayırt edici bir biçimde özel grupların, dansçıların geleneksel giyimlerin bir tamamlayıcısı olarak görülür.

Görsel 15: Meşrep töreninde milli giyim (Akborava Kamila Baturinovna arşivinde)

Sonuç

Uygurlar; kendilerine özgü değerlerinin ve kültürel temellerin biçimlenmesinde çok yönlü kullandıkları baş giyimi olan doppaları; belirli ayırt edici özellikler ve anlamlar ile kültürel mirasın önemli bir parçası olarak kabul ederler. Halkın sanatsal estetiği ve zevki doğrultusunda şekillendirilen doppalar; toplumun gelenek çevresinin merkezinde konumlandırılarak dinsel, yöresel, günlük, yaş grubu, toplumsal kimliğin yansıtılması, ekonomik değer taşıması, eğlence ve eğitim gibi çok yönlü etki ve işlevlere sahip olmuştur. Doppaların çok yönlü işlevi ve kullanım alanları; çeşitli etmenlerle beraber işlevin kaybı, baskın olan işlevin zayıflaması ya da örtük işlevlerin daha görünür olması ve halk yaşamında daha etken bir şekilde konumlanması ile karşılaşılır. Zamanla tarihsel süreç içerisinde, giysi alanında kullanımdan çıkarak mekânsal tasarım, hediyeleşme, aksesuar, gündelikten törensel nesnelere doğru bir devrimsel işlev aktarımı söz konusu olmuştur. Başka bir ifadeyle, maddi kültür ürünü olan nesnenin birincil işlevi olarak giyinmenin ötesinde kimlik ve sembolik anlamlar, yüklenerek yeniden işlevlendirme çerçevesinde farklı formlarda kullanımı ya da birleştirilmesi göze çarpmıştır. Bu durum, farklı bileşenlerine birleşme/eklenme olanağı sağlayan bir maddi ve manevi üretim olarak da düşünülebilir. Böylelikle yeniden işlevlendirme vasıtasıyla kültürel bellekte bulunan kültürel olgu ve ona dair anlamlar açığa çıkarılmış ve korunmuştur.

Yukarıdaki değerlendirmelerin sonucu, doppaların kültürel boyutuyla daha görünür ve işlevsel olması adına başlıca önerilerimiz şu şekildedir:

1. Doppaların Uygurların geleneksel giyimlerinin yer aldığı ya da müstakil bir müzede sergilenmesi,
2. 5 Mayıs doppa bayramı kutlamasında Uygurların doppa takmasının yanı sıra tanıtım yaygınlığını artırmak için doppa sergisi, doppa oyunu, doppa satışı, doppa yapımı, doppayı konu edinen (tasarım, şiir, hikâye, şarkı, tiyatro) yarışmalar ve bilimsel etkinlikler gibi düzenlemelerin kapsamı genişletilebilir,
3. Doppaların ders kitaplarında tanıtımı ve önemine yönelik içeriklerin (boyama, kültürel tanıtım) artırılması,
4. Geleneksel el işçiliği ya da hobi olarak doppa yapım atölyelerinin kurulması,
5. Geleneksel giyim olarak doppa yapımının öğretilmesi ve yaşatılmasına yönelik kursların açılması gerekliliğidir.

Kaynaklar

- Assmann, J. (2015). Kültürel Bellek: Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Ahunbay, Z. (2011). Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon. İstanbul: YEM Yayın.
- Barthes, R. (1979). Göstergibilim İlkeleri. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Bascom, W. R. (1954). Four Function of Folklore. The Journal of American Folklore, 266 (67), 333-349.
- Begiç, H. N. & Öz, C. (2018). Çankırı Özel Gün Ritüellerindeki Elmas Taç Geleneği. Millî Folklor, 15 (118), 114-129.
- Begiç, H. N. (2016). Giyim-Kuşam Kültüründe Keçe Sanatına Tarihsel Bir Bakış. Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi (40), 287-297.
- Bogatyrev, P. ve Crum, R. G. (1971). The Functions of Folk Costume in Moravian Slovakia, Paris: Mouton.
- Böreyar, M. A. (t.y.). Doppa Oyuni. Miras. y.y.y.
- Crane, D. (2003). Moda ve Gündemleri. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Davis, F. (1997). Moda, Kültür ve Kimlik. Ankara: Yapı Kredi Yayınları.
- Davut, E. (2011). Badam ve Badam Doppa. Miras, S. 125(3), 35-39.
- Dölet, X. (2011). Uygur Ayalliri Enenivi Baş Kiyimleriniñ Semvollq Qatlamli. Miras, 125(3), 74-78.
- Elias, N. (2000). Zaman Üzerine. (Çev. V. Ataman). İstanbul: Ayrıntı Yayınları [1998].
- Enninger, W. (1998). "Giyim". (Çev. N. Özdemir). Milli Folklor, (39), 92-96.
- Fischer, Günther (2015). Mimarlık ve Dil. (Çev. F E. Akerson). İstanbul: Daimon Yayınları [1991].
- Gençoğlu, I. Z. (2018). Tarihi Anıtsal Yapıların Korunmasında Yeniden İşlevlendirme- Oluşan Sorunlar: "Bursa ve Barselona" [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Beykent Üniversitesi.
- Gönel Sönmez, T. (2017). Uygur Meşrepleri Üzerine Bir İnceleme

- [Yayımlanmamış doktora tezi]. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi.
- Güngör, E. (2003). Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik. Hisar Kültür Gönüllüleri.
- Gürsoy, A.T. (2010). Giyim Kültürü ve Moda 2. İstanbul: Ömür Matbaacılık.
- Horton, L.; Jordan-Smith, P. (2004). Deciphering Folk Costume: Dress Codes Among Contra Dancers. The Journal of American Folklore, 117 (466): 415-440.
- Kasimiy, İ. (1996). Uygur Milli Kiyimliri. Almatu: İparcan Prodiyosirlik Merkezi.
- Öger, A. (2008). Uygur Efsaneleri Üzerinde Bir Araştırma (İnceleme ve Metinler) [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Ege Üniversitesi.
- Ötkür, Z. (2020). Uygur Kadınlarının Geleneksel Giyimi “Perice” ve “Telpek”. Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi, (15), 187-193
- Özdemir N. (2012). Kültür-Tüketim İlişkisi ve Kültür Ekonomisi. Kültür Ekonomisi ve Yönetimi (9-26) içinde. Ankara: Hacettepe Yayıncılık.
- Özdemir N. (2018). Geleneksel Bilgi ve Kültür Ekonomisi, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, 18(1), 1-28.
- Özdemir N. (2019). Kuşaklararasılık ve Kültürel Değişme. Çocuk ve Medeniyet Dergisi. 4(7): 124-148.
- Rahman, D.; Muhpul, Y. (2011). Uygur Meşrep Medeniyeti I, Urumçi: Şincan Güzel Sanet-Foto Suret Neşriyatı.
- Rahman, A.; Hemdulla, R. Huştar, Ş. (1996). Uygur Örp-Adetliri, Urumçi: Şiñcan Yaşlar-Ösümler Neşriyatı.
- Sabir, M. (2011). Millî Enenimizniñ Gülbahçisi: Doppa. Miras, 125(3), 51-61).
- Serbest, K. 2023. Uygur Türklerinin Giyim-Kuşam Kültüründe Öne Çıkan Semboller. Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi 11 (34), 194-213.
- Soini, K. ve Joost, D. (2019). Kültür-Sürdürülebilirlik İlişkisi: Kavramsal Bir Çerçeveye Doğru. N. Özdemir & A. Öger (Ed.). Kültürel miras yönetimi (391-410) içinde. Grafiker Yayınları.

Yakub, A.; Geyurani, G.; Qadir, İ.; Abduraxman, H.; Nur, P.; Emet, A.; Tahir, A.; Réhmican, A. (1992). Uygur Tiliniñ İzahlık Lugiti D-F. Pekin: Milletler Neşriyati.

Kaynak Kişiler

KK-1: R. İltürk, 1966, Kayseri, Lise (18 Mayıs 2019).

K.K-2: Z. Yerkent, 1977, Kayseri, lise (18 Mayıs 2019).

KK-3: F. Ötüken, 1974, Kırıkkale, Lise (18 Mayıs 2019).

KK-4: F. Matmusayeva, 1988, Kırgızistan, Lisans, (28 Ekim 2022).

KK-5: Q. Karim. 1965. Kırgızistan, İlkokul (28 Ekim 2022).

KK-6: A.V. Taşgöl. 1952. Gulca. Lisans (15 Ağustos 2022).

KK-7: K. Turdiyeva. 1977. Hoten. Lise. Çiftçi. (27 Eylül 2022).

KK-8: A. Türkan. 1988. Kaşgar. Üniversite. Ev Hanımı (18 Mayıs 2019).

Not: Görsel-15 haricinde tüm görseller yazarın kişisel arşivine aittir.